

Immanuelis Kantas ir politikos tikrumo klausimas

Jokubaitis, Alvydas

Immanuelis Kantas ir politikos tikrumo klausimas

Problemos, vol. 100, 2021

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573984006>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.100.6>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Immanuelis Kantas ir politikos tikrumo klausimas

Immanuel Kant and the Question of Certainty in Politics

Alvydas Jokubaitis lvvydas.jokubaitis@tspmi.vu.lt

Vilniaus universiteto, Lithuania

 <https://orcid.org/0000-0002-9277-3662>

Summary: Kanto politinės filosofijos tyrinėtojai be dėmesio paliko politikos tikrumo klausimą, kuris neatskiriamas nuo fenomeno ir noumeno perskyros. Praktinio proto pirmenybė reiškia moralės iškėlimą pirmiau pažinimo. Tai svarbi Kanto filosofijos prielaida. Tačiau moralės sureikšminimo kontekste iškyla politikos tikrumo klausimas. Pripažinus moralės pirmenybę, politika tarytum praranda noumenų srities tikrumą. Susidaro įspūdis, jog praktinio proto teorijoje atsiranda nauja fenomeno ir noumeno perskyra, kurios neturėtų būti. Moralės dėsnių atžvilgiu politika atrodo paradoksaliai – kaip noumenų srities fenomenas. Straipsnyje siekiama įrodyti, kad vieninteliu politikos tikrumo pagrindu Kantas suvokė moralę. Jo nuomone, tik ryšiai su kategoriniu imperatyvu leidžia kalbėti apie politikos tikrumą. Tačiau Kanto politikos tikrumo sampratai būdingas ribotumas. Politika priklauso ne tik nuo jo išryškintos moralės ontologijos, bet ir tarpasmeninių santykių formuojamo tikrumo. Kantas nepastebėjo šio už visuotinio moralės dėsnių likusio aspekto.

Keywords: Descartes'as, Kantas, moralė, politika, tikrumas.

Abstract: Researchers of Kant's political philosophy have not paid enough attention to the problem of certainty in politics which is inseparable from the distinction between phenomenon and noumenon. The primacy of practical reason means that morality has a higher value than knowledge. This is a fundamental presupposition of Kant's philosophy. However, this emphasis on the importance of morality leads to the problematic question of certainty in politics. The recognition of the primacy of morality seems to lead to a situation where politics loses the certainty that belongs to the sphere of noumenon. Such a situation seems to lead to an impossible situation when the distinction between phenomenon and noumenon reappears in the theory of practical reason. The paper puts forward a thesis that for Kant morality is the only ground that allows speaking about the certainty of politics. However, his understanding of certainty in politics has its drawbacks. Politics is dependent not only on the ontology of morality that was emphasized by Kant, but it is also dependent on the kind of certainty that one finds in the sphere of interpersonal relationships. Kant did not pay enough attention to this aspect which remains outside the sphere of the universal law of morality.

Keywords: Descartes, Kant, morality, politics, certainty.

Įvadas

Politikos tikrumo klausimas moderniaisiais laikais atsirado su Descartes'o siūlymu metodišką pažinimą sustabdyti ties praktinės filosofijos riba. Šis autorius mėgo žodį „tikras“ ir jį pirmiausia taikė mokslui. Kartu jis pirmasis iš moderniųjų filosofų suabejojo, ar mokslo metodas gali būti pritaikytas moralei ir politikai. Siūlydamas naują pažinimo metodą, jis apčiuopė jo netinkamumą šioms dviem sritims. Descartes'as suabejojo, o

Problemos, vol. 100, 2021

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 09 Julio 2020

Aprobación: 26 Agosto 2020

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.100.6>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573984006>

Kantas tvirtai klausė, kas yra patikimesnis politikos suvokimo pagrindas – mokslinis pažinimas ar moralė? Prancūzų filosofo nuomone, teorinis protas pasiekia tikrovę kitaip negu praktinis patyrimas. Galima sakyti, kad metodiškas pažinimas teikia reiškinių pažinimą, o praktinis patyrimas – veiksmo tikrumo suvokimą. Descartes'as buvo įsitikinęs, kad moralės ir politikos tikrumas skiriasi nuo mokslo teiginių pagrįstumo. Jo nuomone, praktinio gyvenimo dalyviai sugeba pasitenkinti spėjamai geriausiais sprendimais. Descartes'o žodžiais, „[s]prendimą reikia laikyti neabejotinu ir tikru dėl to, kad neabejotinai yra protingas pagrindas, vertęs mus šitaip pasielgti“ (1978: 116). Mokslinio pažinimo tikrumą užtikrina metodas, o praktiniuose reikaluose reikia mokytis iš supratingų žmonių ir laikytis labiausiai įtikinančių argumentų. Praktinis patyrimas ir nuovoka patys savaime „abejinguosius priverčia laikytis susitarimų ir tesėti pažadus“ (*ibid.*: 115). Descartes'o nuomone, visiškas netikrumas sužlugdytų praktinę veiklą. Žmonės daro tik spėjamai gerus veiksmus. Jie turi vadovautis mokslo požiūriu nepagrįstais įsitikinimais. Descartes'as buvo arti Kanto minties apie praktinio proto prioritetą. Jo nuomone, „[n]ematydami jokio patikimo vieno iš pasirinkimų privalumų, vis dėlto privalo apsispręsti kam nors, o po to nelaikyti to abejotinu, nes jis jau susijęs su mūsų praktine veikla“ (*ibid.*: 116). Descartes'ą labiausiai domino mokslinio pažinimo metodo sukuriamas tikrumas. Kantas mąstė kitaip. Jis pripažino kasdienio proto tikrumą. Jo nuomone, praktinio sprendimo galia reiškiasi jau turėdama tikrumą. Žmogus, be mokslo ir filosofijos, pažįsta sąžinę, moralės dėsni ir kitus reikalavimus. Kanto žodžiais, žinojimas, „ką žmogus privalo daryti, aišku, ir žinoti, yra kiekvieno, net ir paprasčiausio žmogaus reikalas“ (Kantas 1980: 29). Tai, kas Descartes'ui atrodė kaip galimas tikrumo šaltinis, Kantas aiškino kaip nepagrįstą pretenziją. Svarbiausiu savo pažiūrų lūžiu jis apibūdino kasdienės moralinės savivokos reikšmės supratimą (Kant 2005: 7).

Descartes'as nesigilino, kuo praktinis tikrumas skiriasi nuo mokslo pagrįstumo. Šio dalyko analizės ėmėsi Kantas. Jis tikrumą pradėjo aiškinti remdamasis sugebėjimu praktiniais veiksmais įrodyti sąvokų realumą. Praktinis protas turi tikrumo pagrindus, kurių pažinimui nereikia metodo. Kantas manė, kad politikos tikrumas priklauso nuo moralės. Politika neturi ontologinio pagrindo ir be moralės prarastų patikimus orientyrus. Kantą domino tai, kas liko už Descartes'o ir kitų modernių filosofų akiračio. Jis politikos ir moralės santykį aiškino antrąją paversdamas pirmosios tikrumo pagrindu. Tik per moralę politika susiliečia su kažkuo daugiau negu mokslo pažįstami reiškiniai. Klausimas apie politikos tikrumą atsirado supratęs, kad mokslas pažįsta tik reiškinius. Ne dėl metodologijos silpnumo, bet dėl moralės ir mokslo skirtumo. Susidūrus moksliniams argumentams ir moraliniam tikrumui pirmenybė teikiama antrajam. Kantiškas tikrumo supratimas pagrįstas fenomeno ir noumeno perskyra. Tik noumeno sritis gali būti apibūdinta kaip tikra. Su reiškiniais susiduriantis intelektas ir metafizinių antinomijų išspręsti nepajėgiantis spekuliatyvus protas nepasiekia tikrovės, t. y. daikto savaime. Empirinis patyrimas nėra tapatus tikrovei. Tikrumas nėra empirinis predikatas. Tai refleksijos sąvoka, leidžianti pririnkus

kalbėti apie tikrus ir netikrus dalykus. Kanto filosofijos tyrinėtojai kol kas neatkreipė dėmesio į jo moralinio tikrumo sampratos ryšį su politika.

Straipsnio tikslas – ištirti Kanto politikos tikrumo sampratą, analizuojant moralės ir politikos vietą praktinio proto koncepcijoje. Šio autoriaus praktinio proto koncepcija moralę iškelia aukščiau pažinimo. Šis moralės sureikšminimas sukuria politikos tikrumo problemą. Pripažinus moralės pirmenybę, politika tarytum praranda noumenų sričiai būdingą tikrumą. Pagrįstai galima manyti, kad ji neturi noumenams būdingo tikrumo ir yra panašesnė į fenomeną. Tačiau šis požiūris prieštarauja Kanto sąlytį su noumenais numatančiai praktinio proto koncepcijai. Galimas tik vienas politikos tikrumo įrodymo kelias – šios srities pagrindus siesti su morale. Tik praktinis moralės sąvokų tikrumas leidžia paaiškinti Kanto politikos tikrumo sampratą. Būdamas autonomiška, politika ontologijos požiūriu priklauso nuo moralės. Tai reiškia, kad ji neturi savo ontologijos. Kategorinis imperatyvas yra vienintelis politikos tikrumo pagrindas. Tikrumas šiuo atveju suprantamas Kanto prasme – kaip už reiškinių esančios tikrovės savybė. Tikra yra tai, kam protas be juslių įsikišimo gali suteikti moralinio principo realumą. Tik žmogus pajėgus savo troškimų, intencijų ir ketinimų nepaversti tikrove, kartu būdamas empiriškai determinuotas. Tik nuo jo priklauso praktinio proto sąvokų tikrumas. Tikrovė yra ne *Wirklichkeit* ir *Realität*, o iš asmens laisvės ir moralės dėsniu kylantis priežastingumas. Tai viena drąsiausių Kanto filosofinių idėjų, leidžiančių tarp kitų dalykų naujai pažvelgti į politiką. Jo interpretatoriai nepagrįstai apeina politikos ryšį su noumenų sritimi.

Kanto perversmas

Siekdamas atsakyti į klausimą „Ar metafizika galima kaip mokslas?“, Kantas pripažino praktinio proto išskirtinumą. Palyginti su Descartes'u, jis moralę suvokė kaip svarbesnį praktinio gyvenimo veiksnį negu mokslas. Tai pirmiausia rodo jo praktinio proto pirmenybės idėja. Mokslo ir moralės santykį jis aiškino remdamasis griežta teorinio ir praktinio proto perskyra. Prancūzų filosofas neatsisakė vilties mokslinio pažinimo metodą kaip nors pritaikyti moralei ir politikai. Kantas aiškiai ir nuosekliai atmetė šį įsitikinimą. Jo žodžiais, „*grynasis protas* pats sau turi būti praktinis, t. y. turi sugebėti determinuoti valią“ (Kantas 1987: 37). Praktinio proto tikrumą užtikrina sugebėjimas be išorinių veiksmų įsikišimo determinuoti valią. Tačiau Kantas atskirai neaiškino politikos tikrumo klausimo. Jo dėmesys buvo sutelktas į moralės filosofiją, o politika palikta nuošalyje, teisės filosofijai. Šiame straipsnyje siekiama įrodyti, jog tai ne atsitiktinumas – Kanto politikos supratimas gali būti išaiškintas tik moralės filosofijos lygmeniu. Šio autoriaus nuomone, politika neturi nuo moralės nepriklausančios ontologijos. Tai viena iš svarbiausių prielaidų, padedančių suprasti jo politinės filosofijos pagrindą. Susidūrus su Kanto filosofija, būtina prisiminti, jog tai nuoseklus moralisto filosofija. Būtina atsakyti dabar populiaraus įpročio politikos supratimą siesti su mokslo metodais. Kanto nuomone, politikos pažinimo

patikimumas neturi nieko bendra su mokslais. Ne todėl, kad mokslas nepažintų priežastinių ryšių tarp reiškinių, bet todėl, kad gali pažinti tik juos.

Hannah Arendt ieškojo Kanto ketvirtosios – politikai skirtos – kritikos. Jos nuomone, „Kanto darbuose galima rasti politinę filosofiją, tačiau jis jos niekada neužrašė“ (Arendt 1992: 31). Visada rizikinga ieškoti to, ko pats autorius nerašė. Arendt manė, kad Kanto politinės filosofijos reikia ieškoti jo *Sprendimo galios kritikoje*. Tai intriguojantis, tačiau ne iki galo įtikintis sumanymas ¹. Kanto politinei filosofijai suprasti daug svarbesnė yra *Praktinio proto kritika*. Net jeigu *Sprendimo galios kritika* pasako kažką svarbaus apie šio autoriaus politinę filosofiją, jos supratimui būtinai reikia atsižvelgti į kitas dvi kritikas. *Grynojo proto kritika* leidžia suprasti Kanto požiūrį į politikos mokslą, o *Praktinio proto kritika* padeda išsiaiškinti politikos ir moralės santykį. Descartes’as nekalbėjo apie skirtumą tarp moralės ir politikos. Kantas ne tik stengėsi atskirti šias dvi sritis, bet moralę tikrumo požiūriu iškėlė aukščiau politikos. Jo nuomone, politika neturi savarankiškos, nuo moralės nepriklausančios, ontologijos. Čia sunku apsieiti be ontologijos termino, nes šis geriausiai padeda suprasti moralės vaidmenį. Veikale *I amžinąją taiką* Kantas sako, kad „objektyviai (teorijoje) tarp moralės ir politikos nėra jokio nesutarimo“ (1996: 159). Politika yra teisės mokslas, o teisė yra moralės mokslas ². Tačiau tai nereiškia, kad moralė yra mokslas įprastine šio žodžio prasme. Kantas moralę suvokia kaip praktinio proto pagrindą. Tai, kas teorijai yra spekuliatyvi idėja, praktinis protas paverčia realybe. Šis dalykas pirmiausia susijęs su laisve. Moralė yra laisvės realumo įrodymas. Spekuliatyvia atrodanti laisvės idėja ir ne mažiau diskusijų kelianti moralė yra tikresnės už gamtą. Kanto nuomone, mokslo ir moralės tikrumo kriterijai neturi nieko bendra. Mokslas nesusiliečia su daiktais savaime ir pažįsta tik reiškinius. Tikrumas gali būti siejamas tik su noumenų srities dalykais. Fenomenų pasaulis skiriasi nuo sąlytį su daiktais savaime turinčio praktinio proto. Šie du pasauliai vienas kitą papildo, tačiau tik antrasis yra tikras. Tikrove šiuo atveju vadinama tai, ant ko laikosi laisve ir protu pasižyminčių būtybių moralinė savivoka. Žmonės nežino, kas yra už gamtos reiškinių, tačiau žino, kaip privalu elgtis.

Kantas aiškiai suvokia gamtos ir moralės ontologinį skirtumą. To nerasime Descartes’o darbuose. Jo *morale par provision* yra asmeniniam naudojimui skirtos taisyklės, o ne praktinio proto teorija. Descartes’as mažai rašė moralės filosofijos klausimais, tuo skiriasi nuo Kanto. Vokiečių filosofas savo pirmtako atsargų požiūrį į mokslo vaidmenį praktinio gyvenimo reikaluose pavertė nuoseklią teoriją. Iš to, kas Descartes’o darbuose buvo tik *provision*, Kantas sukūrė moralės teoriją. Prisiminus Carlo Schmitto politiškumo sampratą, atsiveria plati Kanto politinės filosofijos interpretacijos perspektyva. Schmittas stengėsi politiškumą atskirti nuo moralumo (1996: 25–27). Kanto darbuose aptinkame priešingą tendenciją – jis politiką subordinuoja moralumui. Skirtingai negu manė Schmittas, Kantas politikai nesuteikia savarankiškos, nuo moralumo nepriklausančios, ontologijos. Politika skiriasi nuo moralės, bet priklauso nuo jos ontologijos. Tik moralė duoda tikrumo standartus.

Politikos tikrumas yra labiau abejotinas negu moralės. Ji moralės atžvilgiu yra kaip *Grynojo proto kritikos* fenomeno atitikmuo. Politika ne tik neturi moralės dėsnių analogo, bet ir priklauso nuo išorinių determinantų. Tačiau, žinant, kad ji yra praktinio proto dalis, nėra pagrindo ją vadinti fenomenu. Dėl ryšių su morale politika yra *causa noumenon* esančių asmenų sprendimų rezultatas. Bet kuris politinio gyvenimo subjektas būtinai paklūsta moralės dėsnių reikalavimams. Jų galima nesilaikyti, tačiau grynasis protas nesiliauja reikalavęs jų pavertimo tikrove.

Laikantis Arendt pasiūlytos *Sprendimo galios kritikos* kaip Kanto politinės filosofijos veikalo interpretacijos, sunku suprasti, kas, šio autoriaus nuomone, vadintina moksliniu politikos pažinimu. Tam būtinai reikia *Grynojo proto kritikos*. Kantas neįsivaizdavo kažko panašaus į sociologiją³. Tai susiję su jau minėta gamtos ir moralės perskyra. Ten, kur susiduriame su gamta, atsiveria erdvė moksliniam pažinimui, o ten, kur laisvė, jo reikia atsisakyti. Prisiminus Kanto fenomenų ir noumenų perskyrą, galima sakyti, kad mokslas nepažįsta tikrovės. Mokslininkai pažįsta ne daiktus savaime, kurie vieninteliai vadintini tikrove, o reiškinius. Tai reiškia, kad gamtos mokslo metodais pagrįstas politikos mokslas pažintų tik reiškinius. Kantas atmeta šį politikos mokslo konstravimo kelią. Jo nuomone, grynasis protas yra praktinis, t. y. žmonės savo veiksmais įrodo metafizinių idėjų realumą. Tarkime, laisvė nėra vien tik mąstyti skirta spekuliatyvi idėja, bet per moralę įrodo savo realumą. Praktinis protas juslinius stebinius peržengiančias grynojo proto idėjas padaro tikras. Politinės idėjos neturi juslinio stebėjimo objektų, tačiau dėl to nepraranda tikrumo. Tai paradoksas. Per jusles pažįstami gamtos reiškiniai yra mažiau tikri negu tai, ką pažįsta protas. Kanto nuomone, praktinio proto idėjos skirtos ne mokslui ir teorijai, o žmogaus kaip asmens savivokai. Be moralės asmuo taptų padrikų išpūdžių ir suvokimų sandauga. Tik todėl, kad jis turi savęs kaip vieningo subjekto suvokimą, jį ir galima vadinti asmeniu (Kantas 2010: 11).

Kantas sustiprino ir išplėtė dekartišką moralinio tikrumo sampratą⁴. Jis nepasitenkino reiškiniu pažinimu, kaip tai dabar daro politikos mokslininkai. Kanto nuomone, moralė atveria kitą, gamtos mokslams neprieinamą, tikrovę. Moralės sąvokos „<...> sukuria tikrumą to, ką jos liečia (valios nuostatos), o tai visai ne teorinių sąvokų reikalas“ (Kantas 1987: 84). Praktinis protas leidžia pasiekti moksliniam pažinimui neprieinamą pasaulį. Kantas mėgo sakyti, kad moralė žmones iškelia aukščiau jutimais suvokiamo pasaulio. Jis kalbėjo apie dvi skirtingas – gamtos ir moralės – tikroves. Politika, jo nuomone, yra antrosios dalis. Politikos mokslininkai pažįsta atskirus reiškinius, nepažindami tikrovės, kai ši suvokiama kaip noumenų sritis. Moralės dėsnis „negali būti patvirtintas patyrimu, taigi negali būti įrodytas *aposteriori*“ (*ibid.*: 64). Kantas atmeta Descartes'o mokslinio moralės ir politikos pažinimo tikrumo viltį. Jo nuomone, mokslas yra toliau tikrovės negu praktinis protas. Pastarasis peržengia stebinių įvairovę ir randa nesąlygišką dėsnių. Moralė susiliečia su absoliučiais principais. Be jos liktų vien kintančios priežastinių ryšių kombinacijos. Praradusi ryšį su morale, politika taptų hipotezių rinkiniu. Tik kategorinis imperatyvas leidžia kalbėti apie kažką

nesąlygiško ir absoliutaus. *Religijoje vien tik proto ribose* Kantas kalba apie „pagal dorybės dėsnius organizuotą respubliką“ (2000: 121). Tai moralės dėsni ir jo viešą įgyvendinimą įkūnijanti respublika. Jos dar nėra tikrovėje, tačiau kaip praktinio proto idėja ji nurodo kelią moralės ir politikos sąjungai. Be moralei pavaldžios respublikos idealo politinis gyvenimas prarastų tikslą.

Kantas moralės ir politikos priklausomybę nuo mokslo suvokė kaip nesusipratimą. Jis kartais kalbėjo apie moralės metodą, tačiau šis neturi nieko bendra su *Grynojo proto kritikos* metodu. Gamtos mokslas tiria erdvėje ir laike egzistuojančius priežastinius ryšius, o moralė yra iš žmogaus laisvės kylantis priežastingumas. Kaip jau buvo minėta, Kantas nenumatė sociologijos. *Grynojo proto kritikoje* aptariamas mokslas neturi ryšio su morale, be kurios neišsivaizduojama politika. Tai rodo, kad mokslas negali būti suvokiamas kaip politikos pažinimo pagrindas. Moralė atveria tikrovę, o mokslas pažįsta reiškinius. Moralės subjektas nėra tik vidinio stebėjimo reiškinys, bet sugeba save suvokti kaip empirines determinacijas peržengiantį veikėją. Descartes'as apsiribojo pažinimo ir moralės taisyklių formulavimu. Kantas žengė toliau. Jis įrodinėjo moralinio tikrumo pranašumą prieš mokslinio pažinimo pagrįstumą. Tai du skirtingi dalykai. Moralė formuoja žmogaus tikrovę, o mokslas pažįsta reiškinius. Moralės nepalietas tikrovės pažinimas yra ne tikrovės, o atskirų reiškinių pažinimas. Kantas *Dorovės metafizikos pagrinduose* kalba apie „tikrąją Aš“, kurio veiksmus determinuoja nuo potraukių ir jautimų nepriklausantis protas (1980: 99). Tik išorinių aplinkybių nepaisantis moralės subjektas pagrįstai gali kalbėti apie savo buvimą daiktu savaime. Asmuo yra tikras, kai protu suvokia savo visišką nepriklausomybę nuo išorinių veiksnių determinacijos. Tai moksliniam gamtos pažinimui ir metafizikai nepasiekiamas tikrumas.

Kanto daikto savaime arba noumeno sąvoka nurodo į anapus reiškinių esančią tikrovę. Tik laisvą valią turinti būtybė per moralinius sprendinius gali grynojo proto sąvokoms suteikti realumą. Praktinio proto, ir konkrečiai moralės, lygmeniu veikia asmeniniais poelgiais formuojamas tikrumas. Moralės subjektas gali pats determinuoti savo veiksmus, ir tai geriausiai įrodo jo buvimą noumenu. Asmuo nėra reiškinys, bet vadintinas noumenu, t. y. esančiu anapus fenomenų. Praktinis protas subjektą iš vidinio stebėjimo objekto padaro moralę pažįstančiu veikėju. Jeigu Kantas politiką būtų palikęs *Grynojo proto kritikos* pažinimo sampratai, negalima būtų kalbėti apie tikrumą⁵. Iš *Praktinio proto kritikos* galima suprasti, kad politika neturi ontologijos. Schmittas politikos ontologiją apibūdino „politiškumo“ terminu. Jo pėdomis einanti Chantal Mouffe teigia, kad politika ir politiškumas skiriasi kaip Martino Heideggerio ontikos ir ontologijos perskyra (Mouffe 2005: 8–9). Kai kurie autoriai „politikos ontologijos“ terminu apibūdina empirinius politikos mokslus valdančias prielaidas (Hay 2006). Charlesas Tayloras politikos ontologiją suvokia kaip pagrindines politiką formuojančias sąvokas (Taylor 1998: 523; Taylor 2003: 305–320). Vadinamosios postfundamentinės politinės filosofijos atstovai (Ernesto Laclau (2005; 2007), Phillipe'as Lacoue Labarthe ir Jeanas Lucas Nancy (1997), Alainas

Badiou (2005)) ontologiją tapatina su metapolitika. Kanto požiūriui artimiausia yra Emmanuelio Levino ontologijos samprata. Levino žodžiais, „politika visuomet turi būti kontroliuojama ir kritikuojama remiantis etika“ (1994: 82). Kantas manė kitaip. Jo nuomone, politika būtinai turi atsižvelgti į moralės reikalavimus. Tai nepaneigia jos kaip atskiros srities statuso, tačiau metafizikos požiūriu ji neturi nuo moralės nepriklausančios ontologijos. Levinas čia galėtų pridurti, kad „moralybė turi nepriklausomą ir įvadinę svarbą. Pirmoji filosofija yra etika“ (1994: 77).

Kantas manė, kad moralė suteikia patikimesnę orientaciją pasaulyje negu mokslas. Jo interpretatoriaus Johno Rawlso nuomone, „[p]asakymas, kad moralinis įsitikinimas yra objektyvus, tolygus pasakymui, kad tai yra pakankamas pagrindas visus racionalius asmenis įtikinti jo pagrįstumu ir korektiškumu“ (2000: 245). Tai reiškia, kad moralės imperatyvas yra visuotinis⁶. Susidūręs su šiuolaikine sociologija, Kantas sakytų, kad jos tyrinėjimai nepažįsta tikrovės. Tik per moralę politika gali įgyti tikrumą. Moralės subjektas yra pagrindinė jos sąlyga. Kantas manė, kad žmonės be mokslo pajėgūs atskirti gėrį ir blogį. Panašiai mąščiusio Levino nuomone, atsakomybė yra pirmiau konkrečių asmenų įsipareigojimo (2001: 187). Tai atitinka Kanto moralės sampratą. Kategorinis imperatyvas yra ne tik asmeninis pasirinkimas, bet ir visuotinė moralės sąlyga. Ne asmuo renkasi kategorinį imperatyvą, bet šis yra asmens pasirinkimo pagrindas. Mokslas pažįsta reiškinius ir jų priežastinius ryšius, o kategorinis imperatyvas duoda absoliutų pagrindą. Kantas net Dievo idėją padarė priklausomą nuo moralės. Todėl neturėtų stebinti jo noras politiką pajungti moralei: „nors politika savaime yra sunkus menas, bet jos sujungimas su morale nėra joks menas“ (Kantas 1996: 160). Kitais žodžiais, politika priklauso nuo moralės teikiamų orientyrų.

Nuo mokslinio pažinimo priklausoma politika yra mažiau tikra negu siejama su morale. Kanto *Praktinio proto kritika* pagrįsta praktinio proto pirmenybės idėja, kas savaime numato gamtos mokslo epistemologijos principais grindžiamo politikos mokslo atmetimą. Nepaisant Kanto intencijų, praėjus pusei šimtmečio po jo mirties atsirado sociologijos mokslas. Kantas vertino mokslą, tačiau neišsivaizdavo nieko panašaus į politinę sociologiją. Jis nesutiktų su pozityvistų teiginiu, kad mokslas yra vienintelė patikima politikos ir visuomenės pažinimo priemonė. Jam tai reikštų atsisakymą pažinimą išplėsti už jutimais suvokiamo pasaulio. Jo nuomone, empirinis reiškinių pažinimas nemato proto gebėjimo determinuoti valią tiesiogiai, be išorinių veiksnių pagalbos ir įsikišimo. Empirinis politikos pažinimas užmiršta asmenį kaip pažinimo ir veiklos pagrindą. Kanto nuomone, asmuo yra suvokimo subjektas ir objektas vienu metu. Visą dėmesį sutelkus į politinių reiškinių pažinimą išnyksta asmens kaip *suppositum* suvokimas.

Kanto nuomone, egzistavimas laike būdingas reiškiniams. Moralės subjektas nėra juslinio stebėjimo objektas. Politikos tikrumo klausimas negali būti išspręstas mokslo priemonėmis, nes šis pažįsta tik fenomenus. Tarpininkaujant moralei, politika peržengia juslinį patyrimą ir susiduria

su vien tik mąstymui prieinamais principais. Kanto žodžiais, moralės subjektas turi būti „<...> laikomas noumenu (gryna inteligencija, kurios egzistavimas apibrėžiamas ne laike), jame gali glūdėti to priežastingumo pagal gamtos dėsnius determinantas, kuris pats laisvas nuo kiekvieno gamtos dėsnių“ (1987: 137). Dėl išskirtinio ryšio su morale politikos pažinimas nepriklauso nuo mokslo pagrįstumo. Politikos pagrindą formuoja kategorinio imperatyvo įsisąmoninimas. Jeigu politikoje liktų vien tik empiriniai reiškiniai, būtų neįmanoma kalbėti apie kokį nors tikrumą. *Grynojo proto kritiko* noumenas yra demarkacinė sąvoka. *Praktinio proto kritika* jai suteikia realumą. Kanto žodžiais, moralės balsas „<...> nenuslopinamas ir toks suprantamas netgi paprasčiausiam žmogui“ (*ibid.*: 51). Kitaip negu pažįstant gamtą, praktinio proto sąvokos „sukuria tikrumą to, ką jos liečia“ (*ibid.*: 84). Tai reiškia, kad apie tikrumą galima kalbėti tik praktinio proto rėmuose ⁷. Sakantys, kad „niekada neprisikasime iki tikrojo pasaulio“, klysta, nes prie jo net nereikia kasti. Grynas protas pats savaime teikia visiems suprantamą visuotinį moralės dėsni. Moralės tikrumas nereikalauja kokių nors subtilių etinių ir metaetinių tyrinėjimų. Kanto žodžiais, „kasdieniško žmonių proto praktinė sprendimo galia, palyginus su teorine, gerokai pirmauja“ (1980: 29). Norint būti dorovingu žmogumi nereikia mokslo ir filosofijos. Kasdienio proto žmonės be mokslininkų ir filosofų pagalbos sugeba atskirti, kas gera, o kas bloga.

Nepastebėtas tikrumas

Kanto nuomone, politikos tikrumą susiejus su morale atsiranda patikimesni veiklos orientyrai, negu gali pasiūlyti mokslas. Reiškinių pasaulis yra mažiau tikras negu moralė. Nesugebėjimas elgtis pagal moralės reikalavimus nepanaikina jos reikšmės. Kanto kategorinis imperatyvas leidžia surasti absoliutaus moralinio tikrumo šaltinį, tačiau to neužtenka norint paaiškinti meilės, draugystės ir kitų žmogiškųjų ryšių tikrumą. Moralės dėsnių saistomi asmenys nebūtinai jaučia bendrumą ir nebūtinai save vadina draugais arba bendražygiais. Dėl sugebėjimo paklusti kategoriniam imperatyvui asmuo yra tikslas savaime, tačiau šis paklusimas neužtikrina ryšio su kitais asmenimis tikrumo. Ne kiekvienas žmogus gali būti draugas. Šalia moralumo ontologijos veikia kitas, Kanto neapartas tikrumas, kurį galima vadinti tarpasmeninių santykių tikrumu. Be šio tikrumo neįsivaizduojama moralė ir politika. Kai vienas pilietis yra pasiruošęs aukotis dėl bendro reikalo, kitas gali likti abejingas. Tarpasmeninių santykių tikrumo neįmanoma paaiškinti Kanto moralės dėsniu. Asmuo gali paklusti moralės dėsniui, tačiau kartu vengti politiškai įsipareigoti, įsitraukti, aukotis ir tapatintis.

Kantas neanalizavo šio moralės ir politikos aspekto. Jis nekreipė dėmesio į konkrečių asmenų ryšį su kitais. Jį domino iš visuotinio moralės dėsnių atsirandantis asmens buvimas tikslu savaime. Kantas daugiausia kalbėjo apie moralės dėsnių universalumą, užmiršdamas tarpasmeninius ryšius. Dviejų asmenų A ir B draugystė nebūtinai reiškia A ir C arba B ir C draugystę. Tą patį galima pasakyti apie piliečių politinį dalyvavimą.

Lygiai viešosiomis gėrybėmis besinaudojantys piliečiai gali būti abejingi politikai. Kanto kritikas Georgas Hegelis sakė, kad „[d]oroviškumas nėra abstraktus kaip gėris, bet intensyviaja prasme realus“ (2000: 259). Konkreti šeimos realybė skiriasi nuo vien tik teisės normų formuojamo šios institucijos supratimo. Tą patį galima pasakyti apie politines institucijas. Piliečių įsipareigojimas bendrajam gėriui svyruoja nuo abejingumo iki formalios narystės, konformizmo ir prisitaikymo. Tik aktyvus dalyvavimas, įsitraukimas ir užsiangažavimas politikai suteikia realumą. Šiuo požiūriu politinis tikrumas atsiranda kaip konkrečių asmens moralinių ryšių padarinys. Kantas neaptarė abipusio pripažinimo formuojamų moralinių ir politinių santykių. Jis neapmąstė draugystės, ištikimybės, pasiaukojimo ir patriotizmo. Šių dorybių negalima priskirti tikrumą užtikrinančiai noumenų sričiai, tačiau jos taip pat formuoja tikrumą.

Konkrečių asmenų sukuriamas santykių tikrumas nėra psichologinis. Pastarąjį Kantas galėtų priskirti moralės heteronomijai. Tarpasmeninių santykių tikrumas yra moralinės savivokos dalis. Be draugo prilyginimo savo paties asmeniui neįsivaizduojama draugystė. Tą patį galima pasakyti apie meilę, ištikimybę, pasiaukojimą, drąsą, pakantumą, atleidimą, pasitikėjimą, patriotizmą ir kitas dorybes. Kantas šiuos dalykus paliko be dėmesio arba užsimena tik paraštėse⁸. Kai draugas abejoja draugu arba piliečiai nepasitiki vienas kitu, tai sunaikina draugystę ir pilietiškumą. Moraliniai ir politiniai dalykai reikalauja bendro dalijimosi. Net santykiai su šeimos nariais nebūtinai yra tikri. Neužtenka moralės dėsnių, reikia konkrečių asmenų ryšių bendrumo suvokimo. Neužtenka iš šalies stebėti moralę ir politiką, bet reikia dalytis bendrumu. Kito asmens kaip asmens, o ne išorinio objekto suvokimas iš esmės keičia žmonių santykius. Kantas išryškino moralės dėsnių, tačiau jo neužtenka asmeninių ryšių tikrovei paaiškinti. Net žinodami moralės dėsnių, žmonės gali likti be vienas kito asmens tikrumo suvokimo. Konformizmas, abejingumas ir nesikišimas griauja tarpasmeninių santykių tikrumą. Būdamas tikslu savaime moralės subjektas gali jaustis svetimas, apleistas ir nepripažintas. Ryšių tikrumas reikalauja asmenį suvokti kaip unikalią, nepakeičiamą tikrovę. Politinio teisingumo požiūriu asmuo yra teisių turėtojas. Šios teisės pripažįstamos lygiai. To negalima pasakyti apie draugystę. Jos tikrumas yra daugiau negu paklusimas moralės dėsniui. Draugystė neatmeta moralės dėsnių, tačiau įneša pasitikėjimo kitais asmenimis aspektą. Nesvarbu, kad ji negali būti paskirstyta visiems piliečiams. Nelikus draugystės, neliktų asmeniui svarbios tikrovės. Tą patį galima sakyti apie politinį lojalumą, solidarumą ir pasiaukojimą. Visi šie dalykai reikalauja realaus, konkrečių asmenų įsitraukimu grindžiamo, dalyvavimo. Kanto transcendentalinė filosofija netinka šiam moralės ir politikos aspektui aiškinti. Tarpasmeninių santykių tikrumas atsiranda dėl asmens sugebėjimo kitame žmoguje pamatyti asmenį. Tai į moralės dėsnių nesuvedamas, nors kartu jo išvengti negalintis tikrovės aspektas.

Egzistuoja Kanto neaptarta politikos tikrumo forma. Konkretus asmuo – mylimasis, draugas arba bendrapilietis – svarbus nebūtinai atitikdamas moralės dėsnių reikalavimus. Tikrumas yra daugiau negu

dėsnis. Tai nuo moralės ontologijos priklausantis, bet kartu ir ją pranokstantis veiksnys. Atitikdamas kategorinį imperatyvą, asmeninių ryšių tikrumas priduria kažką svarbaus. Kantas nepastebėjo, kad bendrumo su kitais asmenimis suvokimas yra atskiras tikrumo šaltinis. Iš kategorinio imperatyvo nebūtinai susiformuoja visus vienodai saistantys ryšiai. Skiriasi draugų, bendrapiliečių ir tautiečių ryšio tikrumo suvokimas. Valstybė, demokratija ir kitos politinės sąvokos nebūtinai yra asmeninio patyrimo realybė, kaip tai atsitinka su laisve. Politika reikalauja draugystės ir kitų tarpasmeninių santykių. Kantas neaptarė šio svarbaus politikos aspekto, tačiau savo apmąstymais palengvino kitų filosofų ieškojimus. Vienais populiariausių Hegelio *Dvasios fenomenologijos* žodžių yra „tikrumas“, „tikrovė“ ir „tikroviškumas“. Būtent šis autorius Kanto moralumą papildė „tikroviškos visuotinės“ sąvoka (Hegel 1997: 330), apibūdinančia visuotinio ir konkretaus asmeninio intereso vienybę. Tai vienas iš daugelio bandymų išplėsti Kanto moralės ir politikos tikrumo sampratą.

Politika yra viena iš daugelio sričių, kur žmonės patiria santykių su kitais tikrumą ir netikrumą. Norint sukurti pirmąjį, reikalingas piliečių asmeninis užsiangažavimas, jų įsitraukimas. Nei vienas iš šių dalykų neįmanomas be moralės dėsnio, tačiau kartu reikia kažko daugiau – asmeninio politinių ryšių realumo suvokimo. Kantas išryškino moralės struktūrą, tačiau neaptarė už jos esančių tarpasmeninių santykių. Piliečiai vienus žmones suvokia kaip mažiau tikrus negu, tarkime, draugai, šeimos nariai ir bendražygiai. Šiuo požiūriu moralė ir politika yra neįveikiamas netikrumas. Politika neįsivaizduojama be didesnių arba mažesnių tikrumo properšų, atsirandančių karų, politinių revoliucijų ar išsivadavimo judėjimų laikais, tačiau niekada neatsiranda visiškas tikrumas. Dauguma eilinių piliečių į ją žiūri neinvestuodami savo asmens. Kantas į tai nekreipė dėmesio ir daugiau rūpinosi moralės ontologijos reikalais. Todėl, pripažinus jo moralės sampratos pagrįstumą, dar reikia suprasti asmenų gebėjimą vienas kito asmenį suvokti kaip tikslą savaime. Šio moralinės ir politinės realybės aspekto išryškinimas tapo pokantinės filosofijos uždaviniu. Kantas įrodė laisvę, atskleidė visuotinį moralės dėsnį ir juo remdamasis išsprendė mokslo ir spekulatyvaus proto neišspręstas metafizines antinomijas, tačiau nepastebėjo, kad moralė ir politika priklauso nuo konkrečių asmenų vienas kito tikrumo suvokimo. Tai reiškia, kad tikrumas negali būti suprantamas vien pagal fenomeno ir noumeno perskyrą. Draugystė paklūsta moralės dėsniui, kas rodo jos noumeninę pusę, bet kartu susieja labai konkrečius žmones, sutinkamus erdvės ir laiko santykiuose, kas rodo jos buvimą fenomenu. Tai kažkas daugiau negu proto determinacija. Du ir daugiau žmonių ne tik suvokia moralės dėsnį, bet ir dalinasi bendro ryšio tikrove.

Išvados

Kanto pažinimo tikrumo paieškos leidžia suprasti modernųjį politikos tikrumo klausimo variantą. Descartes'as abejojo, ar mokslas gali būti politikos supratimo pagrindu. Jo nuomone, pažinimo tikrumą

užtikrinantis mokslinis metodas negali suteikti jai būtino tikrumo. Po Descartes'o modernieji filosofai nepaisė jo atsargaus požiūrio į mokslo metodų taikymą politikai. Jie savo teorijas kūrė manydami, kad moralė ir politika savo prigimtį atskleidžia tik metodiškam pažinimui. Mokslinio pažinimo tikrumą jie suvokė kaip tikrumo etaloną. Ši moderniųjų filosofų įsitikinimą stipriausiai kritikavo moralės tikrumą pirmiau mokslo pagrįstumo iškėlęs Kantas. Būtent jis padeda suprasti modernųjų politikos tikrumo klausimą. Kantas manė, kad moralės tikrumas pranoksta mokslo pagrįstumą. Jo nuomone, be moralės neįmanoma kalbėti apie politikos pažinimo tikrumą. Nors Kantas tiesiogiai neanalizavo politikos tikrumo klausimo, jo praktinio proto ir moralumo koncepcija suteikia orientyrus analizei. Moralę jis suvokė kaip vienintelį patikimą samprotavimų apie politikos tikrumą pagrindą.

Sureikšmindamas praktinį protą, Kantas pakeitė moralės ir politikos tikrumo paieškų kryptį. Mokslas negali būti politikos tikrumo pagrindas, nes pažįsta reiškinius, o ne daiktus savaime. Vien praktinis protas, o tiksliau moralė, leidžia susiliesti su kažkuo tikru. Ne metodiškas mokslinis pažinimas, o moralinė savivoka suteikia patikimus politikos orientyrus. Tačiau, sureikšmindamas universalų moralės dėsni, Kantas ne iki galo išaiškino vieną svarbų politikos tikrumo aspektą. Jis nepastebėjo, kad moralės ir politikos tikrumas negali būti padarytas visuotinis. Jo atskleista moralės ontologija yra svarbus, tačiau ne vienintelis politikos tikrumo aiškinimo pagrindas. Šalia jo veikia universalizacijai nepasiduodantys tarpasmeniniai santykiai. Politika priklauso nuo moralės ontologijos, tačiau kartu ji reikalauja tarpasmeninių santykių tikrumo. Visą dėmesį sutelkdamas į moralės dėsni visuotinumą, Kantas nuvertino meilės, draugystės, ištikimybės, pasiaukojimo, solidarumo ir kitų tarpasmeninių žmonių ryšių tikrumą. Pastarasis netelpa į jo atskleisto formalaus moralės dėsni rėmus ir reikalauja atskiros analizės. Tai galima apibūdinti kaip Kanto filosofijos trūkumą, nors labiau tiktų vadinti ribotumu.

Literatūra

- Arendt, H., 1992. *Lectures on Kant's Political Philosophy*, ed. R. Beiner. The University of Chicago Press.
- Arendt, H., 1995. *Tarp praeities ir ateities*, vertė A. Šliogeris. Vilnius: Aidai.
- Aristotelis, 1990. *Rinktiniai raštai*, vertė J. Dumčius, M. Ročka, V. Sezemanas. Vilnius: Mintis.
- Badiou, A., 2002. *Metapolitics*. London and New York: Verso.
- Dekartas, R., 1978. *Rinktiniai raštai*, vertė G. Bartkus, P. Račius. Vilnius: Mintis.
- Elshtain, J. B., 1981. Kant, Politics & Persons: The Implications of His Moral Philosophy. *Polity*2: 205–221.
- Flikschuh, K., 2004. *Kant and Modern Political Philosophy*. Cambridge University Press.
- Frierson, P. R., 2003. *Freedom and Anthropology in Kant's Moral Philosophy*. Cambridge University Press.

- Hay, C., 2006. Political Ontology. In: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, eds. R. E. Goodin & G. Tilly. Oxford University Press, 78–96.
- Hegel, G., 1997. *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai.
- Hegel, G., 2000. *Teisės filosofijos apmatai*, vertė L. Anilionytė. Vilnius: Mintis.
- Kant, I., 2005. *Notes and Fragments*, trans. C. Bowman, P. Guyer, F. Rauscher. Cambridge University Press.
- Kantas, I., 1980. *Dorovės metafizikos pagrindai*, vertė K. Rickevičiūtė. Vilnius: Mintis.
- Kantas, I., 1987. *Praktinio proto kritika*, vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
- Kantas, I., 1996. *Politiniai traktatai*, vertė A. Gailius ir G. Žukas. Vilnius: Aidai.
- Kantas, I., 2000. *Religija vien tik proto ribose*, vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Pradai.
- Kantas, I., 2010. *Antropologija pragmatiniu požiūriu*, vertė R. Plečkaitis, R. Rybelienė. Vilnius: Margi raštai.
- Kersting, W. 1992. Kant's Concept of the State. In: *Essays on Kant's Political Philosophy*, ed. H. L. Williams. Chicago: Chicago University Press, 143–166.
- Krüger, G., 2007. The Origin of Philosophical Consciousness. *The New Yearbook for Phenomenological Philosophy* VII: 209–259.
- Laclau, E., 2005. *On Populist Reason*. London and New York: Verso.
- Laclau, E., 2007. *Emancipation(s)*. London and New York: Verso.
- Lacoue-Labarthe, P., Nancy, J. L., 1997. *Retreating Political*. Routledge.
- Levinas, E., 1994. *Etika ir begalybė*, vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Levinas, E., 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. Vilnius: Aidai.
- Makiavelis, N., 1992. *Rinktiniai raštai*, vertė P. Račius. Vilnius: Mintis.
- Mouffe, Ch., 2005. *On the Political*. London and New York.
- Rawls, J., 2000. *Lectures on the History of Moral Philosophy*. Harvard University Press.
- Rodis-Lewis, G., 1999. *Descartes. His Life and Thought*, trans. J. M. Todd. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Schmitt, C., 1996. *The Concept of the Political*, trans. J. Harvey Lomax. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Sellars, W., 1968. *Science and Metaphysics. Variations on Kantian Themes*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Šerpytytė, R., 2012. Nihilizmas ir tikrovė: spekuliatyvus realizmas – nihilizmo banalizavimas. *Problemos* 81: 7–16.
- Taylor, Ch., 1998. Susipynę tikslai: liberalų – komunitarų ginčas. In: *Šiuolaikinė politinė filosofija*, sud. J. Kis. Vilnius: Pradai, 523–553.
- Taylor, Ch., 2003. Ethics and Ontology. *The Journal of Philosophy* 6: 305–320.
- Williams, H., 1983. *Kant's Political Philosophy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L., 1965. A Lecture on Ethics. *The Philosophical Review* 1: 3–12.

Notes

- 1 Arendt nuomone, Kantas politinę filosofiją išdėstė *Sprendimo galios kritikoje*. Tačiau kitame darbe teigia, kad Kantas „<...> nepripažino politinių ir moralinių savo atradimo implikacijų“ (Arendt 1995: 267).

- 2 Kantas politiką suvokia kaip teisės teorijos dalį (Kersting 1992: 14–66). Moralė yra politikos pagrindas. Katrin Flikschuh nuomone, Kanto teisė (politika) ir etika „formuoja dvi skirtingas, tačiau lygias moralės šakas“ (2004: 83).
- 3 Ne vien todėl, kad Kanto laikais nebuvo sociologijos. Jis savo moksliskumo sampratos netaikė visuomenės reiškiniams. Arčiausiai sociologijos yra antropologija, tačiau ji nekeičia moralės ir politikos santykio sampratos (Frierson 2003: 165).
- 4 Gerhardas Krügeris Descartes'o sąmonės sampratą priartina prie Kanto filosofijos. Jo nuomone, Descartes'o asmuo yra integruotas į pasaulį, tačiau jį peržengia savo moraliniais sugebėjimais (Krüger 2007: 209–259).
- 5 Viena iš pagrindinių pirmosios, *Grynojo proto kritikos*, išvadų yra tai, kad teorinis protas nepajėgus rasti savo objekto. Kitais žodžiais, Kantas mano, kad teorinis protas nežino, ką nori sužinoti apie pasaulį (Williams 1983: 37).
- 6 Wilfrido Sellarso nuomone, „<...> moralės požiūriu „mes“ – tai racionali būtybė apskritai“ (Sellars 1968: 223).
- 7 Rita Šerpytytė Kanto tikrovės sampratą aiškina remdamasi *Wirklichkeit* ir *Realität* perskyra (2012: 7–11). Nepagrįstai apeinamas sąlytį su noumenų tikrove (o tai reiškia, kad ir tikrove apskritai) apibūdinantis praktinis protas.
- 8 Kantas, kaip atrodo, niekada neklausė, ką asmeniui reiškia būti santykiyje su kitais. Nuoseklaus paaiškinimo, kaip asmenys užmezga konkrečius santykius su bendrapiliečiais, nebuvimas yra rimta Kanto politinės filosofijos problema“ (Elshtain 1981: 208).